

”Hej Menneske”

Er fiktion en anvendelig metode i arkæologi? Tanker om postprocessuelle forsøg og Merete Pryds Helles roman om stenalderkvinden Edith

Mette Bjerrum Jensen, Ph.D., Museet for Varde By og Omegn

Hvorfor udgraver vi svage spor i jord og sand efter huse, hegn og forgangne gravpladser? Er det ikke for at komme tæt på de mennesker, der levede engang? Spørgsmålet om den traditionelle, arkæologiske metode klarer denne udfordring er blevet rejst med postprocessuelle tekster og udstillinger – men er løsningen at inddrage fri fantasi i forskningen? Nedenfor sammenlignes en postprocessuel teoretikers bud på en stenalderhistorie med Merete Pryds Helles roman 'Hej Menneske' i en causeren over nogle af arkæologiens begrænsninger – og muligheder.

Det er ikke nyt, at arkæologi er omdrejningspunktet for en roman. Arkæologer afdækker mysterier ved hjælp af samme metoder som kriminalpolitiet, og det giver naturligvis stof til såvel romaner med spekulationer i arkæologiske tolkninger af disse mysterier, som Michael Larsens 'Femte sol brænder' (2000) eller 'Stjerner af Sten' (2010), skrevet af arkæolog Palle Eriksen.

Mens forfattere som Palle Eriksen og Michael Larsen bruger arkæologien som afsæt for egentlige fiktioner med omdrejningspunkt i de arkæologiske mysterier, forekommer det mere sjældent at arkæologer bruger fiktionen til at berige arkæologiske teorier og tolkninger. Ruth Tringham er blandt de post-processuelle arkæologer, der har ladet sig inspirere af fiktion og fortælling for at nærme sig en bedre forståelse af forhistoriske mennesker. I en arkæologisk antologi startede Tringham (1991; 93f) sit bidrag med underoverskriften: Prologue: A Story. Afsnittet gør brug af dialogform og jeg-fortælling i en teoretisk artikel. Formålet med artiklen var at give arkæologiske fund ”ansigter”, det vil sige at arkæologer bliver i stand til at forestille os de forhistoriske mennesker i deres husholdninger, at forsøge at sætte ”køn” på den forhistoriske dagligdag. Først begyndte hun at arbejde med en udvidet forståelse af kønnede, dagligdags aktiviteter i husene på Opovo fra den senneolitiske Vinca-kultur (Tringham 1991). Det førte til et reelt post-processualistisk forsøg på at forestille sig en fiktiv

situation i et af husene, baseret på de arkæologiske fund (Tringham 1995; 101f).

Her opdigter Tringham en historie baseret på en ung kvindes hukommelse. Hun forestiller sig, at kvinden er blevet gift som kone nummer to til en ældre mand i en by, der kunne være Opovo, men Tringham forestiller sig, at hun livet igennem betragter hjem som den by, hvor hun blev født – det kunne være Ovcharovo – idealistisk tilbage-skuende, mens hun føler, hendes liv i Opovo er isoleret. Kvinden fortæller (min oversættelse fra engelsk):

Huset her, det er så lille. Der er ikke plads til noget. Han kigger på mig. Han kan se alt. Hun overvåger mig også [...]. Ovn – i det mindste er hun en ven. Hun ser ud som hun plejer. Hun må være her. Hun må være den samme. Hvor er mit lille hus? Jeg har mistet det! Måske har de taget det! Jeg vil have det. Det er min eneste forbindelse hjem til... Det er så stille her. Jeg føler mig så alene [...].

Fra at være en hustomt med stratigrafiske lag og spor efter indgangsparti, ovn og med potteskår, bliver de arkæologiske data via fortællingen omkonverteret til et levende liv. Ikke DET levede liv, for det kan vi umuligt genskabe. Men et forsøg på at nærme sig en forståelse af, hvilke mennesker, der har boet i dette hus, og det verdensbillede, der har holdt dem sammen i husholdningen og i landsbyen.

Metoden har mange faldgruber. Kvindebilledet, der fremstilles, med en angstfyldt, handlingslammet kvinde, der er underlagt en ældre mand, og har ovnen som sin bedste ven, er tydeligvis præget af vores nutidige, vestlige, kønsrollemønstre. Om disse handle-mønstre kan tillægges en mellem-europæisk stenalderkvinde er sværere at gætte rigtigt på.

Hej Menneske

De postprocessuelle tilgange til arkæologi har demonstreret, at vi i en eller anden grad er nødt til at bruge vores fantasi, hvis vi skal omforme arkæologiske fund til en forestilling om de levede liv. Det er i denne ånd, Merete Pryds Helle med *Hej Menneske* (2009) bringer os ind i stenaldermenneskenes liv for 7-8000 år siden (Pryds Helle 2009: 5). På omslaget står der tydeligt ”Roman” under titlen, så forfatteren har givet sig rum til fri fortolkning. Men såvel via omslaget som gennem rammehistorien omkring den historiske fortælling bliver forfatteren iscenesat som arkæolog. På smudsomslaget ser vi billeder af forfatteren i udgravningssituationer, og det præciseres, at hun er uddannet forfatter, har studier i middelalder og renaissance og er overbygningsstuderende i nær-orientalsk arkæologi. Rammehistorien har da også en arkæologisk jeg-fortæller, der via et skorpionbid bliver i stand til at visualisere det samfund, hun er i gang med at udgrave. Romanen veksler således mellem at være en arkæologisk, videnskabelig af-handling med indholdsfortegnelse og fagbegreber og en fortælling i ”jeg-form” hvor en yngre-neolitisk kvinde har ordet. De to – afhandlingen og stenalderkvinden Ediths jeg-fortælling – er flettet ind i hinanden og optræder uden kapiteladskillelse.

Valget af navnet Edith siger i sig selv det meste. Forfatteren ved godt, at den tid, hun beskriver, er så distanceret fra vores, at vi ikke har en jordisk chance for at gætte, hvad man hed. Derfor kan hovedperson lige så vel kaldes et nutidigt, vest-europæisk navn, som forfatteren kunne kalde hende ”sol” eller ”vind”.

I romanen flettes tider og fagligheder ind mellem hinanden. Det kan måske bedst beskrives ved et eksempel, hvor Edith får vist en ny kornsort frem af den omrejsende Grøn:

”– Avnerne falder ikke af, når man høster dem. Det gør det nemmere at høste og nemmere at tærsk. Og de smager bedre.

Edith lader kornene glide et efter et tilbage i Grøns skindpose.

– Hvordan kan jeg være sikker på, at det er rigtigt, hvad I siger? spørger hun og ser ned mod den runde landsby, der ligger på et plateau under klippen, de sidder på.

1. *Prepottery Neolithic A/B, forkortet til PPN A/B, det vil sige yngre stenalder. Der findes whiteware, beholdere i kalk, og lerfigurer brændt i blå, men kun lidt keramik. Det der kendetegner perioden, er den såkaldte domesticering, ”husliggørelse” af afgrøder, dyr og boliger.*

Edith kan se ned på landsbyens børn, syv i alt, der hopper langs vandløbet i en række som frøer, indtil en af dem vælter [...] Edith har født to børn, og så er det værste overstået. Mange kvinder dør i det, man umuligt kan kalde en barselsseng, det er en groft tilhugget planke med et hul forneden, så blod og fostervand kan løbe ned i jorden i et forsøg på at tilfredsstille jordens grådighed efter menneskekød. Nederst på planken er et groft tilhugget billede af Alazars ansigt, den ånd, der spiser fødende kvinders sjæle. På denne barselsplanke er statistikken svær at beregne. [...]” (Pryds Helle 2009: 21).

De første linjer i citatet tilhører den narrative fortælling om stenalderkvinden Edith, den er fortalt i nutidsform, men omhandler en fortid. I fortællingen sættes en opdigtet dialog på en af de mest centrale problemstillinger i arkæologien: Hvordan og hvorfor opstod agerbruget. Dialogen stoppes brat af en fagbeskrivelse af perioden, der kunne være hentet fra et arkæologisk leksikon – dog med en forklaring af fagbegreber som Neolithic og domesticering. Så springer læseren tilbage til Edith, der sidder og kigger ud over landsbyen og landskabet, og tænker over barselssituationen. Netop denne ser vi i samme beskrivelse ud fra tre forskellige vinkler. Vi ser den ud fra Ediths synspunkt (det er hende, der har født to børn og tænker på episoden). Vi får en opdigtet nutidig tolkning af barselsplanke med guden ”Alazars” ansigt – et bud på, hvordan man

har forholdt sig til liv og død under barsel i forhistorien. Og vi får en faglig bemærkning – statistikken for overlevende mødre og spædbørn ved fødsler er svær at beregne. Den faglige distance kommer også senere i samme afsnit med en bemærkning om, at Edith og hendes samtidige er, ”hvad vi kalder naturfolk”.

Skulle man læse hele romanen med forskellige briller på, ville man skulle holde tungen lige i munden! Men det skal vi ikke. Vi har i forvejen disse fire synsvinkler som læsere. Vi ved, vi læser en roman – det står der om ikke andet på omslaget. Vi ved, at romanen bygger på en historisk periode, hvor vi er nødt til at gætte en masse for overhovedet at kunne beskrive den. Vi ved også, at der ligger arkæologiske fund til grund for gætteriet. Og vi ved, at vi står som udenforstående og betragter dette fremmede samfund, som var vi etnografer på feltstudie i en semi-fiktiv verden. Fordi vi som læsere ville læse teksten med alle disse briller på – også hvis forfatteren havde holdt sig strengt til den fiktive romangenre, som eksempelvis Jean M. Auel gør – så accepterer vi formen, hvor Pryds Helle mikser genrerne. Undervejs føler vi, støttet af den halv-videnskabelige form, at de digtede historier har så meget rod i vores arkæologiske viden, som det kan lade sig gøre. Billeder af arkæologiske objekter med målangivelse, anlæg, udgravningsplaner og udgravningssituationer på 16 siders farveopslag midt i bogen understøtter fornemmelsen af, at denne roman er fagligt funderet.

Lige gyldig eller gyldig?

Hvad skal man som arkæolog mene om dette forsøg på at bruge den arkæologiske videnskabelige form som fiktion? Romanen fremstiller gætværk og fiktion som var det arkæologisk gyldige forklaringer, mens det arkæologiske materiale omvendt gøres til garant for romanens indhold. I forhold til Tringhams teoretiske forsøg på at give ansigter til forhistoriske kvinder vil jeg først og fremmest konkludere, at Pryds Helles roman, hvis handling delvist udspiller sig omtrent samtidig med det samfund som Tringham i 1995 beskæftigede sig med, for mig at se er et væsentligt bedre bud på, hvordan vi nærmer os en forståelse af et samfund, der er helt fremmed for os i dag. Det grundlag vi har for at forstå samfundet er det Pryds Helle inddrager i sin fortolkning – det er lands-

byerne med hustomter og arkæologiske fund. Tringham brugte de arkæologiske oplysninger til at opstille en fiktiv fortælling. Men historien, der kom ud af det er, banal, eviggyldig og præget af et bestemt kønsbillede: Ja, kvinden bor i et hus med en oven. Ja, kvinden kan blive irriteret over fluer og føle sig alene (Tringham 1995: 102). Men det kunne en kvinde også i bronzealderen, i jernalderen og i middelalderen. Eller en mand, for den sags skyld. Dermed bliver forsøget på at nærme sig forhistorien blot en beskrivelse af en forhistorisk arketype – og dermed nærmest lige gyldigt.

Er fiktion da en anvendelig metode i arkæologi? Det kræver måske forfatterens evne til for alvor at ”gå ind i hovedet” på fiktive personer. Pryds Helles roman adskiller sig i hvert fald positivt fra den banale fortælling. Den verden romanpersonen Edith bebor, er fundamentalt forskellig fra forfatterens. Det giver perfekt mening for Edith og hendes samtidige at gå virkelig langt hvert 10. år for at samles med andre stammer. Det er helt nyt at dyr kan indgå i menneskers liv som andet end vilde. Der er andre lydbilleder, andre lugte. Romanen beskriver ganske enkelt en tankegang, der er *anderledes* end den vi har i dag. Romanpersonen udfører handlinger, der ikke kan og ikke skal give mening for os i dag. Og det hele virker troværdigt, fordi det alligevel giver mening i forhold til det arkæologiske materiale. Jeg må ganske enkelt konstatere, at den miksede genreform fungerer!

Som arkæolog er jeg bjergetaget af, hvordan det lykkes Merete Pryds Helle at mane et troværdigt billede af den mellemeuropæiske stenalder frem for mit blik. Jeg tror simpelthen på, at en kvinde på stepperne kan have haft et liv som Ediths – tænkt det samme, følt det samme, drømt det samme og set det samme. På trods af den tydelige markering af, at dette ikke er et metodisk bidrag til arkæologien, men en roman, vil jeg kraftigt anbefale den som inspiration til, hvilke spørgsmål vi kan og bør stille det arkæologiske kildemateriale, når vi udgraver forhistoriske fund, hvor vi har svært ved at forestille os den samtidige mentalitet. Det er ikke sikkert at ”Hej Menneske” forandrer befolkningens opfattelse af stenaldermennesket på samme gennemgribende måde som Jean M. Auels romaner har gjort det – men jeg håber i hvert fald at den vil ændre arkæologernes...

Litteratur og kilder

Pryds Helle, Merete 2009

Hej Menneske.

Lindhardt og Ringhof

Larsen, Michael

Brændende sole og stjerneske.

Arkæologisk Forum nr. 4, Maj 2001

Larsen, Michael 2000

Femte sol brænder.

Centrum

Tringham, Ruth E. 1991

Households with Faces: the Challenge of Gender in Prehistoric Architectural Remains.

in: Joan M. Gero and Margaret W. Conkey (eds.)

Engendering Archaeology. Women and Prehistory.

Blackwell, pp. 93-131

Tringham, Ruth E. 1995

Archaeological Houses, Households, Housework and the Home.

in: David N. Benjamin and David Stea (eds.) The

Home: Words, Interpretations, Meanings, and

Environments. *Ethnoscapes. Current Challenges in the Environmental Social Sciences.*

Avebury, 79-108.